

## A rizikó és a gondatlan bűncselekmények

A gépesítés, a motorizáció fejlődésével együtt mind gyakrabban kerül előtérbe számos, a büntetőjogot és más tudományterületeket talán már több évszázada foglalkoztató olyan kérdés, amelyre a válaszadás — a társadalom mai fejlettségi szintjén — esetleg sokkal sürgetőbb, mint korábban volt. Különösen ez a helyzet azokon a területeken, ahol a problémák megnyugtató rendezését a jelenségek elszaporodottsága teszi fontossá. E kérdések kapcsán arról van tehát szó, hogy a régi „feladványok” új tartalommal és új köntösben, mennyiségileg és minőségileg megnövekedett súllyal követelik meg maguknak a figyelmet.

Ilyen a felgyorsult életvitellel járó, fokozott szerephez jutó kérdéskör a rizikóé. Természetesen nemcsak, sőt nem is elsősorban a büntetőjog számára tartogat a témakör fogas kérdéseket. A jogi szférán kívüli jelentőségét most nem is említve, elég legyen a polgári jogban játszott szerepét kiemelni.

A rizikónak a büntetőjogban való megnövekedett szerepét bizonyítja az a tény, hogy a magyar büntető jogalkotás történetében először a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény is foglalkozik vele a gondatlanság általános szempontjainak miniszteri indokolásában. A 14. §-hoz fűzött magyarázat szerint a tudatos gondatlanság körében merül fel a kockázat (rizikó) kérdése is. Eszerint „a megengedett kockázatvállalás nem a bűnösséget, hanem a cselekmény jogellenességét zárja ki. A társadalmilag hasznos célok néha más jogi tárgyak sérelmének veszélyével érhetők el. Ha e cél érdekében a veszély felidézése megengedett és szükséges, a vele járó kockázat — feltéve, hogy a veszély elkerülése, illetve csökkentése érdekében minden lehetséges és szükséges intézkedést megtettek — nem bűncselekmény.”

Ebből az állásfoglalásból a jogalkotó több elképzelésére is következtethetünk. Így többek között arra, hogy a) noha csak a szubjektum

tudatából kiinduló kockázattal foglalkozik, ez nyilvánvalóan érvényes a negligencia területén érvényesülő kockázattal (rizikóvállalásra) is; b) a cselekmény jogellenességét kizáró kockázattal központi kérdése a kockázattal megengedettségének körülhatárolása. Ebből a szempontból pedig döntő c) a cél fontossága, d) a cél veszélymentes elérésének lehetetlensége, e) a veszély elkerülése, illetve csökkentése érdekében lehetséges és szükséges intézkedések fogalmilag pontos körülhatárolása, f) az imént említett intézkedések megtétele.

A következőkben e szempontok figyelembevétele mellett szeretném néhány gondolatot kifejtetni.

Mielőtt azonban a szoros értelemben benünket érdeklő kérdéseket megvizsgálánk, tekintsük át, mit jelent a *fogalom*.

A rizikó — amely ilyen formájában tény és viselkedési formát nyelvtanilag egyaránt magában foglal — egyesek szerint a latin „*risicare*” szóból származik. Ez pedig az ólatin nyelvben a „szirteket körülhajózni” kifejezésnek felelt meg. Mások szerint a szó eredetét a görög „*rhiza*” kifejezésben kell keresnünk, amely lényegében hasonló tartalmat takar.<sup>1</sup>

A rizikó kifejezést magyarra részint a „kockázat” főnévre, részint a „kockázat” igére lehet tartalmilag is kielégítően lefordítani. Az előbbi a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint „valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetőségét” jelenti; az utóbbi szinonim a „kockára tesz, veszélyeztet valamit” kifejezésekkel.

Lényegében tehát a magyar nyelv is fogalmilag követi azt a tartalmat, amelyet a nyugat-európai nyelvek többsége e szónak, illetve szavaknak kölcsönöz: az ilyen élethelyzetek kialakulását kerülni célszerű, következményeit pedig meg kell akadályozni, illetve csökkenteni kell. Ott tehát, ahol a kockázat belép, ott a *veszély* feltűnése is várható.

Grinberg is rámutat arra, hogy a rizikó fogalma minden szótárban — eltekintve bizonyos eltérésektől — a veszély fogalmával azonos. A kockázat tehát egyenlő a veszéllyel. Kockázatos cselekvés = veszélyes cselekvés. Jogszzerű kockázat jogszzerű veszélyes cselekménynek felel meg.<sup>2</sup>

Seidel szerint viszont a kockázat kevésbé azonos a veszéllyel, hanem inkább a kockázat és a veszély közti összefüggésre hívja fel a figyelmet. Éppen a kockázatos cselekmény bizonytalanságában rejlik a veszély — mondja.<sup>3</sup> Bucholz és Seidel hangsúlyozzák, hogy aki egy jogszzerű kockázatba belemegy és mellette kárt

okoz, akkor ezért nemcsak hogy vétlen, de társadalmilag jogszzerű a cselekedete.<sup>4</sup>

Hazánkban a témakörrel Pintér Jenő foglalkozott behatóan.<sup>5</sup> Noha az említett műben kerüli a rizikó (kockázat) kifejezést, a veszély definíálásából következtethetünk a szerző témakörünket érintő felfogására. Szerinte „a veszély emberi, állati magatartás vagy a természeti erők felszabadulása folytán keletkező olyan állapot, amely a benne felhalmozódó viszonylagos nyugalmi állapotban vagy mozgásban levő objektív tényezőkön keresztül személyeket, dolgokat, társadalmi vagy egyéb érdeket fenyeget. A fenyegetés mérve a veszélyállapotot kitevő tényezők mennyiségétől és minőségétől függ.”<sup>6</sup> Ebből véleményem szerint arra lehet következtetni, hogy Pintér Jenő a veszélyt a kockázat kritikus fokaként kezeli. Számára — még a „távoli” veszély esetében is — a sérelem lehetősége több egyszerű eshetőségnél.

Véleményem szerint a kockázat és a veszély közötti legfőbb eltérés abban van, hogy míg az előbbi inkább elméleti, eshetőségi, hipotetikus jellegű, addig a veszély inkább gyakorlati, konkrét jellegű. A kockázat már akkor elemzés tárgyát képezi, amikor a veszély még távolról sem fenyeget. A veszély, a veszélyeztetés sokkal szorosabb kapcsolatban van a büntetőjogilag releváns valamely ténnyel, mint a kockázat. Ezt látszik bizonyítani az, hogy amíg a megengedett kockázat (rizikóvállalás) központi téma, addig a veszély megengedettségéről nem szoktak vitatkozni. Fontos ugyanakkor arra is utalni, hogy a rizikó és a veszély egymással — épp az előbbiekről — alá-fölérendeltségben levő viszonyfogalmak. A rizikó megengedettségéről stb. mondtak ezért befolyásolják a veszélyről alkotott felfogásokat is.

A rizikót élesen el kell választani a *véletlentől* is. A mélyebb elemzést ezúttal mellőzendő, ehelyütt elegendő csupán a kettő közötti legfőbb különbséget rögzíteni: amíg a rizikónál az oksági lánc felismerhető, addig a véletlen esetében a meglevő okok és összefüggések (vagy legalábbis ezek egy része) rejtve maradnak.<sup>7</sup>

Az előző megfogalmazások joggal ébreszthetnek kétségeket a szakterület ismerői körében. Hiszen jogosan megkérdendő: valóban kerülni kell-e az ilyen életterületeket? S egyértelműen csak helytelen következményei lehetnek-e a kockázatnak, vagy a kockázatos emberi cselekvésnek? Mielőtt e kérdésekre megkísérelnénk a válaszadást, tekintsük át röviden a kockázatos magatartás pszichés és a kockázta-

<sup>4</sup> Bucholz, E.—Seidel, D.: *Wirtschaftliche Fehlentscheidung oder Straftat?* Berlin, 1971. 52. old.

<sup>5</sup> Pintér Jenő: *A veszély fogalma és jelentősége a büntetőjogban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965.

<sup>6</sup> Pintér, i. m. 62. old.

<sup>7</sup> Hess-Haeblerli, M.: *Zur Psychologie des Risikos.* In: Mergen, A. (Hrsg.): *Kriminologische Wegzeichen.* Festschrift für H. von Hentig. Hamburg, 1967. 61—79. old.

<sup>1</sup> Kluge—Mitzka: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache,* 1967. 602. old.; Vö.: Kaiser, G.: *Verkehrsdelinquenz und Generalprevention.* Tübingen, 1970. 30. old.

<sup>2</sup> Grinberg, M. S.: *Probleme des Produktionsrisikos im Strafrecht.* Berlin, 1965. 16. old.

<sup>3</sup> Seidel, D.: *Risiko in Produktion und Forschung.* Berlin, 1968. 84. old.

tás-kockázat összefüggések társadalmi összetevőit.

### *Az emberi tényezők szerepe*

Az ember történetével foglalkozó kutatások kimutatják, hogy a kockázat az emberi élet elválaszthatatlan része volt a régmúlt időkben is. Az eredetet tekintve az emberiség őstörténetéig mehetünk vissza, amikor a barlanglakó ősember bunkóval indult harcba a vadállatok ellen. S az emberiség létevel összefüggő kockázat az őskor és a napjaink között eltelt időben nem szünetelt egy percre sem. A gépek elterjedésével azonban minőségi változás állott be, s kialakult a ma már széles körben „technikai kockázatnak” nevezett jelenség. A kockázat azonban továbbra is társadalmunk szerves része és elválaszthatatlanul összefügg a társadalmi élet normális feltételei között végzett mindennapi tevékenységünkkel.<sup>8</sup> Ennek legékesszólóbb bizonyítéka az autózás. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ezzel a kockázat jelensége lezárult. Hiszen kockázatot vállal az állam, amikor atomerőművet építtet, az űrprogramok felelősei, amikor egy űrhajó és személyzete elindítása felől döntenek, a szülő, amikor gyerekeit önállóan útnak engedni, a gépet kezelő gyári munkás, a föld alatt dolgozó bányász, az ipari gépeket kezelő háziasszony, s a sort folytathatnánk. Ezek, noha az élet nagyon különböző területein fordulnak elő, azonban mégis van közös jellemzőjük: a kockázat tárgya az emberi élet, a testi épség, az egészség. Ez a közös vonás választja el az egyéb, elsősorban a gazdasági döntés területén előforduló kockázatok többségétől. Bizonyos területeken természetesen átfedések tapasztalhatók, amelyekre még a későbbiekben visszatérek.

A korábban adott definíciókból következően *a kockázat szoros összefüggésben van az emberi viselkedéssel: cselekvéssel; tevéssel avagy nemtevéssel. A kockázat ugyanis véleményem szerint csak azáltal válhat azzá ami, hogy az ember felismerte, vagy legalábbis felismerhette volna valamilyen jelenség, cselekvés veszélyességét. Nem szoktunk általában a tengerár kockázatáról beszélni, legfeljebb bizonyos országok vonatkozásában, ahol felismertük azt, hogy ez a fizikai jelenség az ember számára veszéllyel járhat, kárt okozhat. Az ember által fel nem ismert kockázat nem fér a kockázat fogalomkörébe még akkor sem, ha egy későbbi felismerés szerint ez valójában veszélyt jelenteti részére. Bizonyos növényvédő, rovarölő szerek kockázatáról csak azóta beszélünk, amióta ezek egészségkárosító hatását felismertük. Hiszen csak ettől kezdve lehet képes az ember a kockázattal, mint cselekvési formára.*

A több évtizede folyó idevonatkozó külföldi kutatások számos érdekes ismerettel szol-

gálnak e jelenség *emberi törvényszerűségeit* illetően.<sup>9</sup> Így pl. megállapítást nyert, hogy az egyéni kockázattal való szembenézésben van az adott szituációval, s nagymértékben függ a teljesítménymotiváció egyéni formájától is. Szoros kapcsolat mutatható ki az intelligencia szintje és a kockázattal való szembenézés jellege között. Az objektív körülmények meghatározó szerepén túlmenően kimutatták azt is, hogy a fiatalok szignifikánsan inkább kockázatosnak, mint az idősebbek.

Számos kutató jutott arra a megállapításra, hogy valamilyen eredménymotiváció az egyéni kockázattal való szembenézéshez szükséges mértékig képes fokozni. A sikertelenségi motiváció ugyancsak alkalmas arra, hogy a kockázattal való szembenézés felé (vagy túl alacsony, vagy túl magas szintre) irányítsa.

Kimutatták azt is, hogy olyan szituációkban, amelyekben a cselekmény kimenetele a véletlentől függ és az az egyén képességeivel többé már nem befolyásolható: az eredménymotiváció mélypontra süllyed, s az egyén a legkisebb kockázatot választja.

A pszichológusok vizsgálatot folytattak — a kockázattal való szembenézés okainak mélyebb feltárása érdekében — az igény szintje és a teljesítménymotiváció összefüggéseiről is. Megállapították, hogy a közepesen magas értékű célkitűzés esetén az egyén az eredménymotiváció, ugyanakkor mentes a konfliktusoktól és az összességében magas szintjének megfelelően cselekszik.

Kimutatták ugyanakkor azt is, hogy az elérhető teljesítmény tartományának alsó részén elhelyezkedő cél elérésénél döntő szerephez jut a sikertelenségi motiváció. Ezért a célhoz vezető út konfliktusokkal terhes és végül is az összességében alacsony szintje figyelhető meg. Az extrém módon magas és egyidejűleg sikertelenségi motívum által befolyásolt célképzetre jellemző a súlyos konfliktusokkal terhes magas szintű összességében. Ezzel ellentétben az extrém alacsony célok az egyénben csekély összességében váltanak ki.

Más kutatások szerint a teljesítménnyel elérhető vagy annak látszó eredményre törekvés együtt jár a kockázattal való szembenézés magas fokával. Az egyéni kockázattal való szembenézés felmutatóknál (de csak ő körükben) megállapítható volt az is, hogy normális teljesítményfeltételek közepette a kisebb rizikóképeség elővigyázatos magatartáshoz vezet.

A nemek szerinti vizsgálódás során megállapítást nyert egyrészt az, hogy a férfiak lényegesen nagyobb arányban kockázatosnak, mint a nők, másrészt, hogy az impulzív, kockázatos férfiak közé az alacsony szorongással és defenzivitással jellemezhető tartoznak elsősorban. A nők esetében viszont általában az impulzivitás jól szolgálja teljesítőképességük kifeje-

<sup>8</sup> Cyprian, T.: A közúti balesetek a büntetőjog megvilágításában. Varsó, 1963. 104. old.

<sup>9</sup> Részletesen I. Klebelsberg, D.: Risikoverhalten als Persönlichkeitsmerkmal. Stuttgart—Wien, 1969. 13—54. old.

tését. Egyetlen kivétellel. Ha a döntési tevékenység nem áll kontroll alatt (ilyen lehet pl. a választási dilemma), akkor az önelégültség nagyobb kockázattal párosul az egyébként alacsony szorongású és magas defenzivitású egyének esetében.

Kimutatták azt is, hogy negatív korreláció tapasztalható a rizikóérték és az iskolai teljesítmény között.

A csoport és az egyén összefüggéseit vizsgálva kitűnt, hogy a környezet befolyásolja az egyén rizikókézségét. Az introvertáltak e tekintetben azonban lényegesen kevésbé befolyásolhatók a környezet által, mint az extravertáltak.

A rizikó pszichés rendszerét, törvényszerűségeit a legnagyobb alapossággal Klebelsberg munkálta ki.<sup>10</sup> Felfogása a mezőelmélet adaptálásán és célszerűen következetes alkalmazásán nyugszik.<sup>11</sup> Előtérbe helyezi azt a helyes kiindulási alapot, amely szerint az ember célratörő lény. Ez azt jelenti, hogy a tudatos emberi cselekvéseknél a cél alapvető szerephez jut. Ez a cél azonban nem mindig érhető el zavartalanul, mert a feléje vezető úton különféle akadályok helyezkedhetnek el. Ezek az akadályok arra kényszerítik az embert, hogy meghatározott döntéseket hozzon. Az ember döntési tevékenységében előtérbe kerülhet a teljesítménytendencia, s ekkor kockázatot vállal. Az előbbieket miatt azonban választhatja a biztonságosabb megoldást is (a biztonsági tendencia előtérbe kerülése), s kísérletet tehet a cél kockázatmentes elérésére, illetve ha ez nem lehetséges, átmenetileg vagy végleg lemondhat a cél eléréséről. A két — alapvetően eltérő jellegű — döntés hátterében számos személyiségi tulajdonság, tapasztalat és situációs jellemző húzódik meg. Ezek eredményezik azt, hogy végül is az ember — a későbbi értékelés alkalmával megállapítottan — objektíve helyes vagy helytelen döntést hozott-e.

Klebelsberg felfogása szerint a kockázat valamely körülményének veszélyessége nemcsak azzal az eredménnyel járhat, hogy az egyén célra törekvése balsikerhez, azaz a cél el neméréséhez vezet, hanem azzal is, hogy ez a célt el nem érés bizonyos területen és formában negatív kihatással járhat.<sup>12</sup>

A kockázatos helyzet létrejöhet az egyén tevékenységével összefüggésben vagy attól függetlenül. Ki gyakrabban, ki ritkábban, ki ilyen, ki olyan formában, de mindenki részt vesz kockázatos szituációkban, ahol a körülményekhez alkalmazkodva (vagy ezeket figyelmen kívül hagyva) dönteni kell. Az embereket kockázatos helyzetekben való viselkedésük alapján két nagy csoportba lehet sorolni:

Az alkalmazkodó kockázatos viselkedési stílus lényege az, hogy az egyén elsősorban konkrét kockázati szituációtól teszi függővé annak eldöntését, hogy a teljesítményi vagy a biztonsági tendenciát juttassa érvényre a döntésben.

A merev kockázatos viselkedési stílus megismerésétől ezzel szemben a döntési folyamatban kevésbé juttatja szerephez a szituációt. Kevésbé rugalmas és inkább az állandó jellegű beállítódástól teszi függővé annak eldöntését, hogy a két tendencia közül melyiket hagyja érvényesülni.

Mindkét típusnál érvényes azonban az a megállapítás (s ez az előbbi, másodikként említett esetben is csak látszólagos ellentmondást szül), hogy a kockázatos viselkedés — mint a döntési viselkedés egy formája — nagymértékben függ azoktól az információktól, amelyek a döntés számára rendelkezésre állnak. Minél több információ áll rendelkezésre, annál inkább valószínű az, hogy a szituáció követelményeinek megfelelő lesz a döntés. Ez a megállapítás nemcsak a kétfajta (teljesítményre, illetve biztonságra törekvési) viselkedési tendencia körében érvényes, hanem mind a kétfajta rizikóviselkedési stílusra. Minél több a rendelkezésre álló információ, annál differenciáltabban lehet akár a teljesítményi, akár a biztonsági tendenciát realizálni, s annál pontosabban lehet a két tendencia közti viszonyt megbecsülni.

A rizikómagatartás leggyakoribb, legtöbb ember által veszélyes területére, a közlekedésre pontosítva az általános érvényű törvényeket, megállapítható: a közlekedési résztvevők túlnyomó többségének sohasem áll rendelkezésre elegendő mennyiségű információ meghatározott viselkedésmód meghatározott szituációban tanúsított kockázati veszélyességi fokáról. Tömegméretekben és tipikusan előtérbe kerül a teljesítménytendencia a biztonsági tendencia rovására a ködben alkalmazott sebesség, nagy forgalmú autópályákon a követési távolság megválasztásakor, a biztonságos vezetés felső határának meghatározásakor. Természetesen téves volna az információhiány alapján ezeket a nyilvánvalóan közlekedéshez nem alkalmazkodó kockázatos viselkedések tanúsítóit mint közlekedésre alkalmatlanokat megjelölni. Hiszen ezen az alapon a járművezetők többségét alkalmatlannak kellene nyilvánítani. Az ilyen viselkedések — ismétlem: tömeges jelleggel — tanúsítóit nem kitiltani kell a forgalomból, hanem megfelelő ki-, illetve utánpótlással kell számukra a határteljesítményi szituációk jel-

<sup>10</sup> Klebelsberg, i. m., továbbá Klebelsberg, D.: Risikoverhalten im Strassenverkehr. Die Medizinische Welt, Nr. 36 (1972), Sonderdruck; Klebelsberg, D.: Subjektive und objektive Sicherheit im Strassenverkehr als Aufgabe für die Verkehrssicherheitsarbeit. München, 1972. Handschrift; Klebelsberg, D.: Risk taking behavior. Pharmakopsychiatrie, Neuro-Psychopharmakologie. Vol. 6 (1973), N: 2. 83—90. old.

<sup>11</sup> Erre részletesen l.: Irk Ferenc: Kriminológia és rendszerelmélet. Jogtudományi Közlöny, 1974/5. 225—230. továbbá Irk Ferenc: Információelmélet és közlekedéskriminológia. Jogtudományi Közlöny, 1974/6. 306—313. old.

<sup>12</sup> Klebelsberg, D.: Risikoverhalten als Persönlichkeitsmerkmal. i. m. 58. old.

lemzőit bemutatni, s őket a biztonságra törekvő beállítódás felé hajlítani. E kérdés bővebb kifejtése azonban nem tartozik e tanulmány keretébe.

Vannak szakértők, akik felhívják a figyelmet arra, hogy az ember egyik sajátja az a kívánság, hogy szembetalálhassa magát kockázatos helyzetekkel. Ennek egyik igen régi területe a sport. De ugyanezt véli számos szerző — véleményem szerint sem alaptalanul — a motorizált világgal való kapcsolattartás formájában felfedezni. Ezt bizonyítja továbbá az az ellentmondás is, hogy amíg bizonyos veszélyeket az ember a hivatalos munkája során igyekszik magától távol tartani, addig a szabad időben — esetleg ugyanezeket — a veszélyeket nemcsak, hogy gondolkodás nélkül követi, de kifejezetten keresi. A kockázat számos ember számára vonzó, izgalmas dolog. Sok olyan ember van, aki a rizikóval szeretne „tegezni” viszonyban lenni, s minél több rizikóval együttélni. Van olyan ember, aki saját értékét a kockázattal való szembeállítással akarja mérni. S ezért — tudatosan vagy tudatlanul — olyan veszélybe kerül, amely sem nem életfontosságú, sem nem elismerésre méltó. Azonban ezeknél az emberekkel az ilyen kockázatos helyzetek uralása egy téves értelemben vett felsőbbrendűségi érzést eredményez.

Igaznak tarthatjuk tehát azt az ellentmondást, amely szerint, egyrészt a civilizált ember — aki a legtöbb rizikót elutasítja — mesterséges apparátust hoz létre saját biztonsága érdekében; másrészt ugyanez az ember az ilyen körülmények között nem érzi jól magát és ezért „mesterséges” kockázatokról gondoskodik.<sup>13</sup>

#### A társadalom és a jog szerepe

A rizikó problematikájának pszichológiai törvényszerűségeit, a kialakult főbb nézeteket áttekintve, a továbbiakban az ember és a társadalom kapcsolatát szem előtt tartva, folytatom vizsgálódásaimat. Noha már részben eddig is volt szó erről, ezentúl elsősorban arra a kérdésre kísérlek meg választ találni, hogy a társadalom szempontjából melyek az *emberi kockázattal kedvezőnek, megtűrtnek, illetve elítélendőnek tekintett formái*; mi határoolja el ezeket egymástól; melyek azok a kockázatok, amelyeket az emberiség — fejlődése eredményeképp — előnyösnek tart, tudomásul vesz (eltűr) vagy nemkívánatosnak tekint? Ez már egyúttal közelítéseket is tartalmaz a társadalom, az ember és a büntetőjog között.

Előbb tegyünk azonban egy kis kitérőt. Nézzük meg, *mit tekint a társadalom a maga számára megfelelőnek?* A fogalomnak megfelelő „szociáladekvancia” kifejezéssel először Welzel foglalkozott 1938-ban megjelent művében.

A fogalom azon a felfogáson alapszik, amely szerint azok az emberi cselekvések, amelyek a társas együttélés történelmileg kialakult szociális rendjén alapulnak, a büntetőjogi tényállásszerűségein kívül helyezkednek el. A szociálisan adekvát magatartás épp ezért szociálisan szokványos, normális és ezért jogszerű magatartás. E felfogás szerint tényállásszerűek csak azok az emberölések, testi sértések stb. lehetnek, amelyek szociálisan inadekvátak, mivel ezeknek a büntetőjog szociális és történelmi természeténél fogva a tényállásszerűség csak olyan magatartási formákban jut felszínre, amelyek a társas együttélés történelmileg kialakult rendjével súlyos mértékben kerülnek szembe.<sup>14</sup>

A megfogalmazás jelen formájával szemben természetesen számos ellenvetés tehető. Nyilvánvaló, hogy a büntetőjogi stigmatizáció az osztálytársadalmakban korántsem ilyen ellentmondásmentes, s korántsem szolgálja a társadalom többségének érdekét olyannyira, mint azt a szerző véli, vagy megpróbálja elhitetni velünk. Ezek a tények a marxista alapon álló büntetőjog egységes álláspontja alapján jól ismertek, ezért a bővebb cáfolat mellőzhető.

Nem kétséges ugyanakkor, hogy vannak az életnek olyan területei, ahol a társadalom mai fejlettségi szintjén valóban egységes szemlélet alakul ki bizonyos magatartásformák társadalmi helyessége vagy helytelensége vonatkozásában. S ma — ha más-más világnézeti alappal, s más-más társadalmi-gazdasági háttérrel — ilyenek az emberi életet, testi épséget, egészséget sértő vagy veszélyeztető magatartások. Ebben a megszorításban a magam részéről egyetértek a fenti gondolattal.

A szocialista és a polgári jogirodalomban egyaránt uralkodó az a nézet, amely *elismeri a rizikóvállalás létjogosultságát*. Ebből következően a kockázattal való szembeállítást nem jogellenes. Hiszen ez — mint az előző részben szoltunk róla — az emberi természet lényegéhez tartozik.

A kockázat, a kockázattal való jogi irodalomban különösen a polgári jogban került igen alaposan kidolgozásra. Ezek az állásfoglalások leszögezik, hogy a *rizikó* olyan jelenség, amely igen szoros összefüggést mutat a *véletlennel*. Vannak kedvező és kedvezőtlen véletlen jelenségek, amelyek még az előzetesen alaposan átgondolt cselekményfolyamatot is hirtelen váratlan kimenetel felé sodorhatják.

Ez természetesen nem jelenti azt, mintha a kockázatnál a véletlen szerepének megállapításával dolgunkat elvégeztük volna. Sokkal inkább kötelességünk a törvényszerűségek felismerése, amelyek az objektív törvények valós jellegzetességein keresztül tarthatók és ismerhetők fel.<sup>15</sup> A legtöbb esetben a törvényszerű folyamatok idézik elő azokat a jelenségeket, amelyeket koc-

<sup>14</sup> Welzel, H.: Das deutsche Strafrecht. Berlin, 1967. 52. old.

<sup>15</sup> Wilke, U.: Risiko und sozialistische Persönlichkeiten. Berlin, 1977. 12. old.

<sup>13</sup> Hess-Haeberli, i. m.

kázatoknak nevezünk. Éppen ebből a tényből kiindulva helyezkedik a marxista társadalomtudomány arra az álláspontra, hogy „aki a kockázatot teljes mértékben mellőzni akarja, az az objektív törvényekkel kerül szembe”.<sup>16</sup> Ilyen kockázatokkal akkor is számolni kell, ha néhány ember vagy akár az egész emberi közösség ezeket ki akarja kerülni, s ezért mindent megtesz. A megállapítás egyaránt igaz a politikai, az üzleti életre, de a minket ezúttal közelebről érintő élet testi épség sérelmének lehetőségére is.

A szocialista országokon belül a Szovjetunióban már a 20-as évek végén megindultak a vizsgálódások. Ezek legkevesebb három szempontra hívják fel a figyelmet. Lényeges ismervük, hogy a tudományterületek eltérőségének ellenére mindenütt vezérelvként alkalmazhatók.

1. A polgári tudósokkal ellentétben a kockázattal együttjáró esetleges negatív következményeket — legalábbis a gazdasági folyamatok területén — többé már nem a munkásnak kell viselnie. Ellenkezőleg: a munkásnak az ilyen alkalmakkor anyagi és erkölcsi támogatást kell kapnia.

2. Magát a kockázatot az objektív társadalmi törvényszerűségekhez rendelik hozzá, s ily módon értelemszerűen termelési kockázatot tényként kezelik. Jól fejezi ki ezt a szemléletet az a megfogalmazás, amely szerint a kockázat tilalmával valamiféle lehetetlent követelnének a tilalmazók.<sup>17</sup>

3. Mindkét megállapítás nemcsak az objektív törvényszerűségek figyelembevételéhez köthető, hanem az alkotóerő szabadságának is egyik alapfeltétele, amely pedig a Szovjetunióban már a 20-as években mint a szocializmus egyik alapelve került a figyelem előterébe.

Lényegében a fentieket erősíti meg Seidel is, aki szerint a kockázat az életben különbözőképpen, de szükségszerűen és biztosan felbukkanó jelenség, s amely minden különbözősége ellenére bizonyos mértékben azonos struktúrát mutat.<sup>18</sup> Megállapítható, hogy ezek a hasonlóságok még nincsenek teljesen kimunkálva, noha ez sürgető feladat a kérdés jobb megértéséhez.

#### *A kockázat és a büntetőjog kapcsolata*

Már említettük, hogy a rizikó problémaköre szorosan kapcsolódik egyrészt a korszerű gazdasági tevékenységhez, másrészt — ezzel összefüggésben — a büntetőjoghoz. Célszerűnek látszik az elsőként említett terület főbb eredményeit áttekinteni, hogy a büntetőjogi gondatlanság problémakörében felmerülő nehézségeket eredményesebben oldhassuk meg.

A kérdés lényegét ragadja meg Erdős Emil, amikor a gazdasági vállalkozással kapcsolatos büntetőjogi felelősség alapkérdéseként a következőket jelöli meg: „az olyan gazdasági tevé-

kenység, amelyet az árutermelés viszonyai akként determinálnak, hogy bizonytalanná, kockázattá teszik a gazdasági cél megvalósulását, gazdasági hátrányokozás esetén a gazdasági döntést hozó személy terhére írható-e”.

Ugyanő hívja fel a figyelmet arra is, hogy az emberi fejlődés és előrehaladás lényegéhez tartozik az, hogy az ember alkotótevékenysége túllépi a megszokott s ismert kereteket, s olyan folyamatokat indít meg, amelyeknek végső kimenetele teljesen még nem ismert. Éppen ez az ismeretlenség foglalja magában szükségszerűen a célkitűzéssel ellentétes eredmény, a pusztulás, a kár lehetőségét is.

Nagyjából egyet érthetünk azzal a megállapítással is, miszerint a szocializmus jelenlegi viszonyai között termelő ember nem ura még léte valamennyi ismert (illetve kevésbé ismert) természeti feltételének. Ezért képes számos összefüggést is csak tendenciájában előre látni.<sup>19</sup> Azért mondtam, hogy nagyjából értek egyet e nézettel, mert álláspontom szerint az ember soha nem fogja uralni teljességgel a természet erőit.

Saját problémánk szempontjából tanulságos a kockázat megengedett határaival kapcsolatos nézetek ismerete. Uralkodónak tekinthető jelenleg az a felfogás, hogy a *megengedettségnek határai* vannak. Aki ezeket a határokat túllépi, annak egyedül kell viselnie a következményeket. Ezzel lényegében visszakanyarodtunk a társadalmi adekvátság már érintett kérdéséhez.

Ezzel kapcsolatban röviden érintenünk kell a *veszélyes üzemek keretén belül* megvalósuló „megengedett rizikó” kérdéskörét. Említést érdemel, hogy ezzel a fogalommal Bar már 1871-ben foglalkozott.<sup>20</sup> Álláspontja szerint büntetőjogi szempontból mint jogilag irreleváns oksági összefüggést kell tekinteni, s a cselekvésről az eredményt le kell választani minden olyan esetben, amikor a cselekvés az élet szabályainak megfelel. Így pl. a szülők nem lehetnek okai, legfeljebb feltételei gyermekük cselekedetének. Épp így a tetőfedő, aki szabályszerűen erősítette fel az épületre a tetőzetet, nem lehet oka az olyan halálnak, amelyet a hirtelen keletkező szélvihar miatti tetőleszakadás idézett elő.

Egy évtizeddel később Hälschner már kapcsolatba hozza a megengedett rizikót a vétkeséggel.<sup>21</sup> Kijelenti, hogy egy olyan értelmi kötelezettség korlátlan hatálya, amely szerint minden cselekvést el kell hagyni, amelyből esetleg rossz következmények származhatnak; az emberek teljes tétlenségre kárhoznátna, mivel cselekvéseik minden oldalról veszélyekkel övezettek.

<sup>19</sup> Erdős Emil: A gazdasági reform büntetőjogi kérdései. Budapest, 1976. 76—78. és 80. old.

<sup>20</sup> Bar: Die Lehre vom Causalzusammenhange im Recht. Leipzig, 1871. 11. old.

<sup>21</sup> Hälschner, H.: Das gemeine deutsche Strafrecht I. Bonn, 1881. 317. old.

<sup>16</sup> Wilke, i. m. 12. old.

<sup>17</sup> Grinberg, i. m. 124. old.

<sup>18</sup> Seidel, i. m. 28. old.

Újabb húsz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy egyértelműen leszögezhető: a megengedett rizikó sosem jelent egyet a közérdeket sértő gondatlanság eltűrésével.

A későbbi kutatások helyesen mutatnak rá arra, hogy az emberiségnek nincs olyan úttörő jellegű tevékenysége, amely ne követelne emberéleteket, s ne veszélyeztetné az áldozatoknál sokkal szélesebb kört. S az emberiség ezeket az áldozatokat általánosságban társadalmilag hasznosnak vagy megtűrtnek tekinti. Jól látható ez a közlekedési balesetek statisztikájában is, ahol előre lehet tudni, hogy milyen nagyságrendű személyi és dologi károsodással kell számolni, s ezt a társadalom mint megtűrtet tartja számon.<sup>22</sup> Hasonló a helyzet az atomkor technikai vívmányainál is, ahol eleve nem zárják ki a tragédia lehetőségét. A biztonságot nem a teljes, hanem csak a valószínűség igen magas fokán álló biztonságra tervezik. Nyilvánvaló viszont — s ezt is tudomásul kell venni a társadalomnak —, hogy ha a valószínűség igen alacsony fokán álló tragédia bekövetkezik, a kár sokszorosan meghaladja a veszélyes üzemeknek a valószínűség magasabb fokán álló tragédiáit.

Kanyarodjunk azonban most újból vissza az emberhez. Ahhoz az emberhez, akinek személtelen hibázását a társadalom mint láttuk, tevékenységébe belekalkulálta. Ahhoz a gépkoocsivezetőhöz, akinek mulasztását tömegjelenségi szinten a társadalom megtűri, ahhoz az üzemvezetőhöz, akinek akár a felelőtlenségét, akár a feledékenységét, s ennek végzetes eredményét a társadalom nem tartja arányban levőnek az üzem hibátlan termelésének össztársadalmi hasznosságával. (Az ember felelőségét kizáró, s alapos elemzés után valóban igen ritka kizárólagos műszaki hibákkal most nem foglalkozom.) A társadalom — össztársadalmi szinten — elfogadja az atomtudós esetleges hibázását, amelynek következménye súlyos tragédia lehet.

Mindezekkel számolva mégis azért teszi az emberiség, egy-egy társadalom vagy kisebb-nagyobb kollektíva azt, amit, mert gondolatvilágában — a nagy számok törvénye, az egyéb tapasztalatok birtokában — a veszély nagysága, annak valószínűségével fordított arányban állóként jelenik meg.

Autót mindenki vagy csaknem mindenki vezethet vagy vezet. Itt ugyanis általában „csak” egy-egy emberélettel kell a felelőtlenség, a hanyagság, a minden emberben meglévő hibázás alapján számolni. Üzemet már speciális szakképzéssel lehet irányítani, hiszen itt a hibázás eredménye általában szélesebb kört érinthet. S a kört az előbbieket szerint ebben az értelemben egyre tágíthatjuk. Ismételten le kívánom azonban szögezni, hogy az emberiség számos megnyilvánulásában ismeri el — ha legtöbbször nem is szóban — azt aényt, hogy senkitől nem

várható el hibátlan teljesítmény. Az élet számos területén a valószínűség magasabb fokán levő területekben érdekben megtűri, sőt kifejezetten arányban állónak tartja a valószínűség alacsony fokán levő veszteséget.

Amíg a kockázatos tevékenység sikerrel jár (s ma általában mindaddig ilyenként kezelik a kockáztatást, amíg valamilyen személy vagy anyagi károsodás nem következik be), addig nincs különösebb probléma. Igaz, hogy számos esetben a cselekmény oksági folyamatától idegen véletlen eredményezte a sikert, illetve tette lehetővé a veszteség elmaradását; ezzel nemigen szoktunk törődni. (Jó példa erre a közlekedési balesetokozás, ahol az új Btk. már mellőzi a veszélyeztetés gondatlan alakzatának pönalizálását. Ez az az előbb említett eset, ahol a véletlen segítette a tényállásszerűséget jelentő eredmény elmaradásában.)

Lényegében az előbb említett közfelfogást fejezi ki az a nézet is, amely szerint nem fűződik büntetőjogi következmények a társadalom hasznos és szükséges, de csak valószínűségi fokon felmérhető egyes olyan gazdasági tevékenységeihez, amelyek végső hatásukban valamely jogtárgyat veszélyeztetnek vagy sértenek.<sup>23</sup> Tanulságos viszont a gondolatmenet folytatása. E szerint a termelési kockázat határai a kapitalizmus körülményei között az egyéni elkülönültséghez és a technikai adottságok közös felhasználásából eredő kényszer-együttműködés következményeihez igazodnak. A döntést hozó személy feladata a közlekedésben elvárt gondosság betartása.<sup>24</sup> Ezzel el is értem gondolatmenetem legfontosabbnak tekintett szakaszához. Hiszen a mai joggyakorlat alapján éppen a közlekedés köre az, ahol gyakorlatilag tiltott a kockáztatás. Legalábbis ennek egy meglehetősen „különös” formája engedélyezett csak individuális szinten. (Tömegjelenségi szinten, mint láttuk, megengedett a kockázat.) Kockáztatni csak úgy és addig lehet, illetve szabad, amíg nincs veszteség. A büntetőjog a többségében kockázatot is magában rejtő gondatlan cselekmények e legelterjedtebb körében tehát gyakorlatilag nem tűri meg a kockáztatást.

Az ugyanis nem tekinthető a kockáztatás megengedtségének, ha ezt szóban elismerjük: de ha ez a kockáztatás individuális szinten veszteséggel jár, akkor eleve arról az alapról vizsgáljuk az ügyet, hogy itt nem lett volna szabad kockáztatni. Ez olyan ellentmondás, amelynek feloldását minden eszközzel meg kell kísérelni. Hiszen ez az ellentmondás számos területen érezteti hatását, s az emberek széles rétegeinek gondolkodásában szűl zavart.

Nézzük meg tehát, hogy — elvi síkon — a szocialista jogirodalom a már idézettekén túl mit vall a kockázat megengedtségéről, illetve annak határaitól. Hazánkban Erdős Emil foglalta össze a legfőbb — elsősorban a termelési

<sup>22</sup> Vö.: részletesen Roeder, H.: Die Einhaltung des sozialadäquaten Risikos. Berlin, 1969. 29. old.

<sup>23</sup> Erdős, i. m. 81. old.

<sup>24</sup> Welzelt és Maurachot idézi Erdős, i. m. 82. old.

kockázatok kapcsán szerzett — ismereteket.<sup>25</sup> Ezek a következők:

1. A kockázat feleljen meg a kitűzött cél jelentőségének. Ez a cél csak társadalmilag pozitív feladat lehet. A pozitívum pedig abban jelentkezik, hogy a várható haszon meghaladja a lehetséges veszteséget.

2. A kitűzött cél kizárólag kockáztatással legyen megvalósítható.

3. A kockázatvállalás optimális döntések keretein belül történjék. Ilyennek tekinthető az a döntés, amely túlnyomórészt az ismert körülményeken és ezek ismert hatásának figyelembevételén alapszik. Az optimális döntés is tartalmaz bizonytalansági momentumokat. Ezért az optimális döntés csak lehetőségi szinten látja előre a döntés következtében meginduló folyamatok következményeit. Az optimális döntés lényege az, hogy a döntés alkalmazásával a kívánt hatás bekövetkezésének lehetősége erősebb, mint a nem kívánté. Az előbbi valószínű, az utóbbi valószínűtlen, de nem kizárt.

4. A kockázat tárgyai *rendszerint* (kiemelés: I. F.) csak anyagi tényezők lehetnek. Erdős részletesen ismerteti e kérdés kapcsán kialakult — főként szovjet és NDK szerzők körében tapasztalható — vitát. Figyelmet érdemel az a nézet, amely szerint az emberi élet, testi épség, egészség veszélyeztetése jogszerűségének elismerése nem lehetséges. Ezzel ellentétben a másik álláspont (legfőbb képviselője az NDK-beli Seidel), amely szerint nem ellentétes a szocializmusnak az emberéletet védő alapelveivel annak elismerése, hogy vannak olyan területek, ahol igenis az említett veszély tényként fennáll. Ha pedig ez így van, akkor ezt a jognak is el kell ismernie. Ez nem jelenti azt, mintha nem kellene ezeken a területeken is mindent megtenni a veszély elhárítására. Egyetérték Erdősvel abban, hogy termelési érdekre hivatkozással nem lehet elismerni az élet, testi épség, egészség veszélyeztetését, különösen nem a sérelmét. Ezt azonban nyilvánvalóan nem kívánja Seidel sem, sőt a 4. pont második fordulatában ismertetett irányzat egyetlen szocialista országbeli híve sem tesz ilyet. Sokkal inkább vélekednek úgy, hogy „vannak olyan munkakörök, amelyek állandó veszélynek teszik ki a dolgozó embereket. Az ilyen munkakörök viszont a társadalmi munkamegosztás objektív termékei. Ezekben az élet, testi épség vagy egészség kockáztatása önkéntes elhatározáson, nem pedig a munkaadó döntésén alakul”.<sup>26</sup>

En is ezen a véleményen vagyok. Itt azonban a kérdéskört, úgy vélem, korai volna lezárni. Hátra van egy tipikus, büntetőjogilag releváns terület, ahol a kockázat nem a kockáztató, hanem harmadik személy felé irányul. Ráadásul az élet stb. veszélyeztetése itt a legközelebbi. Elég legyen a gépkocsi-közlekedésre,

az orvosi hivatás gyakorlására utalni. Mindkettő lényegesen különbözik az előbbtől tekintetben, hogy a veszély vállalóját (a potenciális sértettet) logikailag aligha lehet a kockázat önkéntes vállalójának tekinteni.

#### *A technikai kockázat megengedettsége és a büntetőjog*

Az előzőekben már utalás történt arra, hogy a döntésekben tévedés folytán hiba csúszhat, illetve az oksági folyamattól független véletlen is befolyást gyakorolhat a jelenségre. Márpedig ha ezt tényként elismerjük a hosszú töprengést, alapos megfontolást, szakértők közreműködését lehetővé tevő döntéseknél, miért kellene megtagadni épp ott, ahol a tévedés lehetősége — a döntési idő hiánya és számos egyéb, itt nem részletezett ok miatt — sokkal nagyobb hibalehetőséget rejt magában; s ahol épp a tévedés és a véletlen szoros, kölcsönös kapcsolata miatt a vesztes lehetősége sokkal nagyobb. Miért akarunk tévedésre „feljogosított” embert elismerni a legfelső, közép- és alsó szintű állami és vállalati vezetésben, s miért tagadjuk meg ugyanezt az embert a gépkocsivezetésben, az orvosi hivatás gyakorlása során? A két területen ugyanez az ember dönt.

Véleményem szerint éppen az emberközpontúság indokolja azt, hogy a *kockáztatás megengedettsége* behatárolásakor — a korábban már több ízben kifejtett nézeteimnek megfelelően — az *átlagemberből* kell kiindulni. Azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy az előttünk levő ember ennek megfelelően vagy ettől eltérően cselekedett-e?

Amennyiben cselekedete megfelel az átlagtól elvárhatónak, kockázatos cselekedetét, s az ennek eredményeként beálló veszteséget mint a társadalom által e tevékenységi formába bealkalmaztatni kell kezelni, s a vesztesen kockáztatót nem lehet bűnösnek tekinteni. Ha nem, úgy tevékenysége magával kell vonzza a társadalom által az ilyen cselekedetekre kijelölt joghátrányt.

Hogy melyek azok a szempontok, amelyek alapján az egyedi esetet megítélhetjük, a korábbiak során már vázlatosan ismertettem. Legfontosabb a *cél* társadalmi hasznosságának vizsgálata.<sup>27</sup>

Más oldalú megközelítéssel, de ugyanerre hívja fel nyomatékosan a figyelmet Erdős, amikor leszögezi: „ha ... valamely magatartás tanúsítása társadalmilag szükséges, akkor ugyanaz a magatartás nem lehet társadalmilag nemkívánatos”.<sup>28</sup> Tovább folytatva e gondolat-

<sup>27</sup> Erre részletesen l. Heller Ágnes: A szándéktól a következményig. Budapest, 1971. különösen 183—199. old.

<sup>28</sup> Erdős Emil: Kockázatvállalás a büntetőjogi felelősség és a műszaki-gazdasági fejlődés tükrében. Energiagazdálkodás, XIII. évf. (1977) 3. szám, 107—114. old. (I. rész)

<sup>25</sup> Erdős, i. m. 83. old.

<sup>26</sup> Erdős, i. m. 86. old.

sort leszögezi: „mivel... az ésszerű kockázatot vállaló személynek nem a konkrét büntető jogszabályban megjelölt következmény elérése a célja, hanem ennek épp az ellenkezője és magatartásában is ezt jutattja kifejezésre; az ésszerű kockázat mint a bűncselekmény kontra-típusa — mégha magán is viseli külsőleg valamely bűncselekmény jegyét — a bűnösség hiánya miatt nem válik bűncselekménnyé.”

Viski László — akinek álláspontja alapján úgy tűnik, hogy a megengedett kockázat körét az idézett szerzőknél szűkebbre kívánja vonni — így vélekedik: „Megengedett... csak az a rizikó lehet, amelyről az adott elkövető nem ismerte, illetve nem ismerhette fel, hogy az mégsem megengedett, mert elkerülhető és elkerülendő káros következményekre fog vezetni”, majd leszögezi, hogy a „tiltott veszély-előidézés” megengedetté csak akkor válhat, ha az előidézés azonos vagy magasabb értékű jogtárgy védelmének, vagy más, a jog által elismert célok (kiemelés: *I. F.*) elérésének érdekében szolgálta.<sup>29</sup>

Erdősyvel lényegében megegyező álláspontot foglal el Békés Imre,<sup>30</sup> aki álláspontját így foglalja össze: „Amennyiben az eredményt okozó magatartás megkövetelt gondosságát teljesítette, a magatartás jogellenessége ugyan nem tagadható, de a bűnösség igen.” Majd így folytatja: „nem várható el a tettetől olyan eredmény elkerülése, amelyet helyében más (a gondos modell) sem tudott volna elkerülni”.

A társadalmilag hasznos cél elérésére kifejtett magatartás megítélésénél — véleményem szerint — éppen ezért nem a teljesen hibamentes, hanem az adott célhoz vezető szokásosan gondos — s e fogalmi körben esetenként hibázó — magatartást kell szem előtt tartani. A szokásosan gondos modell, vagy az ún. „átlagember-teóriának” tehát az a lényege, hogy hibátlan cselekvésre, kockázatmentes viselkedésre, kockázatos döntésektől való állandó távolmaradásra senki sem képes. Különösen nem az, akinek munkaköre éppen ilyen döntések sorozatából áll. Tény az is, hogy — s ez nagyon lényeges szempont — az emberek többsége

(az átlagember) kiszámítható valószínűséggel dönt egyazon helyzetben hibásan vagy jól. Ugyancsak kiszámítható gyakorisággal követi a hibátlan, korrekt döntések sorozatát a modellnél is a rossz döntés. Ha e két szempontot figyelembe véve a konkrét alany nem tér el a többségtől, hibás döntését tényként tudomásul kell venni, de ezért elítélni nem lehet. Minden, az ember téves döntése esetén történő „bűnbakkeresés” ellentétes a tudományosan felismert emberi törvényszerűségekkel, s nem jelent mást, mint a társadalomtudomány egyik vagy másik területének elmaradását, s egyben elszigetelését a természettudományoktól, a társadalmi valóság objektív törvényszerűségeitől. Nem vitás, hogy a szocialista büntetőjog-tudománynak egy ilyen irány követése nem lehet célja, s ezért az emberi teljesítmény eleve korlátlanágát feltételező teórián alapuló mindenféle ítélkezés idegen kell legyen a szocialista jog lényegétől.

Igaznak tartom ezt akkor is, ha tudom: a közvélemény ma még nem támogatja mindenben ezt a felfogást. Nem elképzelhetetlen azonban az sem, hogy — amint az a történelem során gyakran előfordult — a közvélemény nem ismeri fel érdekeit. Nem látja meg azt az ellentmondást, ami — a korábbiakban ismertettek szerint — az általános és az egyes szint között feszül. Ettől azonban még tény, hogy súlyos ellentmondás a társadalmi szinten megtűrt, sőt kifejezetten kívánatosnak tartott élet, testi épség, egészség kockáztatása akkor, amikor a kockáztatást csak egyedi szinten nem engedjük meg, illetve csak olyan kockázatvállalást tűrünk meg, ami nem az: ugyanis „egyesélyes”, hiszen abból csak nyertesként szabad kikerülni. Ez a társadalmi és az egyedi szint közötti mindenféle kapcsolat tagadásával egyenlő. Véleményem szerint ahelyett, hogy a jog mindig a közvéleménytől tenné függővé a tudományos felismerések adaptálását vagy elutasítását, helyesebb volna, ha a Marx által kifejtett nézetet vallaná: „felvilágosítani a közvéleményt, ez lenne megváltoztatásának legbiztosabb útja”.<sup>31</sup>

Irk Ferenc

<sup>29</sup> Viski László: Közlekedési büntetőjog. Budapest, 1974. 356. old.

<sup>30</sup> Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban. Budapest, 1974. 299. old.

<sup>31</sup> Marx, K.: A háború — Parlamenti vita. Marx—Engels Művei, 10. kötet. Budapest, 1965. 299. old.